

פרשת שופטים: על מה סמך הרמב"ם כאשר הלך לגור במצרים

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מצווה התורה על איסורים שונים למלך, ביניהם האיסור להרבות לו סוסים (יותר מכדי מרכבתו או צרכיו המלחמתיים). נחלקו הראשונים בטעם האיסור:

א. רש"י (יז, טו) פירש, שהטעם נובע מהמשך הפסוק - שמא ישיב את העם מצרימה, מקום בו סוסים טובים מצויים, אך גם דברים רעים ומקלקלים. ב. הרמב"ן (שם) המתיר לרדת למצרים כדי לעשות סחורה בעקבות הירושלמי בסנהדרין, חלק וסבר שטעם האיסור הוא כדי למנוע מהמלך להתגאות ולזנוח את הבטחון בה', ולא בגלל חשש ירידה למצרים.

כפי שמציין הרמב"ן בדבריו, למעשה יוצא שהאיסור לא מתייחס רק לסוסי מצריים, שהרי גם כל שאר סוסי העולם יכולים לגרום לגאווה. אם כן כיצד יתמודד עם לשון הפסוק הכותב, שטעם האיסור הוא שמא יוריד את העם למצרים? לטענתו מדובר באיסור נוסף, יש איסור להשיב את העם למצרים, אבל אין לו קשר לאיסור להרבות סוסים שהוזכר לפני כן באותו הפסוק. ובלשונו:

"הוקשה לי בזה, כי אמרו בירושלמי לשיבה אי אתה חוזר, אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש הארץ, ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב סחורה היא זו ומותר. ויתכן שדרך הכתוב, כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך סחורה המותרת, שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאוד, אבל יהיה מבטחו בשם א-להיו."

בין לפי פירוש רש"י ובין לפי פירוש הרמב"ן - יש איסור לגור בארץ מצרים, וכן פסק הרמב"ם בספר המצוות (לאו מו) ובמשנה תורה (מלכים ה, ז). בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה מתי בכל זאת מותר יהיה לרדת למצרים, וכיצד יישבו הראשונים והאחרונים את העובדה שרבים מעם ישראל בכל זאת שכנו במצרים, וביניהם רבי סעדיה גאון והרמב"ם.

אלכסנדריה שבמצרים

כפי שראינו יש איסור לגור במצרים, והגמרא במסכת סוכה (נא ע"ב) כותבת, שאף יש ונענשו על כך. הגמרא כותבת, שלאחר חורבן בית המקדש הראשון, רבים גלו מעם ישראל והשתכנו באלכסנדריה שבמצרים, שם בנו בית כנסת מפואר. אף על פי שעבדו את ה' באותו המקום, בסופו של דבר בא טרכינזוס, החריבו והרגם, ולפי הגמרא היה זה כעונש על שעברו על האיסור לגור במצרים.

א. מדוע אם כן, ירד הרמב"ם למצרים וכן גרו שם קהילות רבות? **רבינו בחיי** (דברים יז, טז) כתב לתרץ, שטעם האיסור הוא שמא ילמדו ממעשי המצרים וידמו להם, ואותם המצרים אינם קיימים היום. אמנם תירוץ זה קשה, שכן הסיפור על אלכסנדריה שחרבה התרחש לאחר זמן התורה וכבר לא היו קיימים אותם מצרים, ואף על פי כן הגמרא כותבת שיש בכך איסור.

ב. אפשרות נוספת הביא **הכפתור ופרח** (פרק ה') שכתב ששמע מהרב שמואל מבני בניו של הרמב"ם, שאכן הרמב"ם באגרותיו היה מצטער על כך, והיה חותם בסוף מכתביו ואגרותיו שהוא מיצר על שעבר שלושה לאוין כל יום כאשר נשאר לשהות במצרים (בה נשאר גם בגלל שהיה רופאו של המלך), כך שלפי שיטתו באמת אין פתרון לבעיה זו, ובלשונו:

"ושמעתי במצרים מפי הרב שמואל ז"ל אחד מבני בניו של הרמב"ם ז"ל, שכאשר הרמב"ם ז"ל היה חותם שמו באגרת שלוחה היה מסיים, הכותב העובר בכל יום שלשה לאוים פלוני. אמרתי לו דרך חצי נחמה, שמא הרב ז"ל היה מוכרח לעמוד שם שהרי היה רופא למלך מצרים."

על יישוב זה העירו האחרונים, שלא הגיוני שהרמב"ם ילך למצרים ויישאר בה למרות האיסור. כמו כן כיום, בעקבות מציאת הגניזה הקהירית, התגלו עוד אגרות רבות של הרמב"ם, והוא לא חתם על אף אחת מהן 'העובר בכל יום על שלושה לאוין', כך שהשמועה שקיבל הכפתור ופרח מהרב שמואל ייסודה כנראה בטעות.

יישוב הקושיה

כדי ליישב בכל זאת את הקושי כיצד נהגו רבים וגדולים לשכון במצרים, העלו הראשונים והאחרונים מספר הסברים נוספים:

א. **רבי אליעזר ממץ** (יראים ס' שג) ובעקבותיו **הסמ"ג** (לא תעשה רכז) למדו מפסוק התורה הכותבת 'לא תוסיפון לשוב בדרך הזה', שהאיסור לרדת למצרים קיים רק כאשר יורדים אליה מארץ ישראל, המקום אליו עלו בני ישראל ביציאתם ממצרים, אבל אין איסור ללכת אליה משאר הארצות, וכן כתב **ההגהות מיימוניות** (מלכים ה, ז), ובלשונו של הסמ"ג:

"ציווה הקדוש ברוך הוא שלא ישובו ישראל למצרים ויש תימה על כמה קהילות השוכנים שם וגם רבינו משה בר' מיימון הלך לשם לגור, ואין לנו טעם להתיר אם לא נפרש כפירוש הרב רבי אליעזר ממץ, לא תוסיפון וגומר, לא אסרה תורה אלא בדרך הזה, כלומר מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר."

אמנם, כפי שהעיר **הרדב"ז** (מלכים שם) יש קושי בפירוש זה, שכן על אף שהפסוק בפרשתנו מציין שהאיסור לרדת קיים דווקא בדרך בה הלכו בני ישראל, הרי הפסוק בפרשת בשלח אינו מזכיר שהוא שייך דווקא לדרך בה יורדים, אלא לעצם הישיבה במצרים. כמו כן, הרמב"ם ירד למצרים מארץ ישראל, כך שבכל מקרה תירוץ זה לא מיישב את מעשיו (ועיין הערה¹).

ב. אפשרות נוספת ליישב את הקושי כתב **הריטב"א** (יומא לח ע"א ד"ה אלכסנדריא) שטען, שהאיסור קיים רק כאשר עם ישראל נמצא בארצו, שאז מצרים מקבלת מעמד מיוחד. לעומת זאת כאשר עם ישראל אינו נמצא בארצו - ארץ מצרים נחשבת ארץ ככל הארצות. בדרך זו אפשר להסביר גם את העובדה שהשולחן ערוך לא הביא הלכה זו, כיוון שהיא לא נהגה בזמנו.

¹ בניגוד ליראים והסמ"ג, בספר **כפתור ופרח** (פרק ה) כתב שהאיסור קיים דווקא כאשר הולכים באותה הדרך שהלכו בני ישראל בפועל, דהיינו דרך ים סוף (ויש שכתבו אף דרך ארבעים ושניים מסעות). אך מעבר לכך שראינו שיש פסוק האוסר כל ישיבה במצרים, מדברי **הרמב"ם** משמע שהאיסור כרוך בעצם הישיבה ולא בדרך בה הולכים אליה, כך שמכל מקום את מעשיו אין זה מיישב.

ג. כיוון שונה כתב הרדב"ז (ד, עג), שכאשר התורה כותבת שאסור ללכת לארץ מצרים, היא מתכוונת רק לאדם שרצונו להשתקע שם. לעומת זאת, הבא לגור באופן זמני - אין בישיבתו איסור כפי שראינו בדברי הרמב"ן שהתיר לצאת לסחורה. גם הרב עובדיה (יחזקאל דעת ג, פא) צידד בשיטה זו, ובעקבות כך וצירופים נוספים בדברי הפוסקים שראינו לעיל, כתב שאין איסור לעיתונאים לנסוע למצרים לסקר את ועידת השלום, מכיוון שכוונתם לחזור ארצה לאחר שיגמרו את עבודתם.

עוד הרדב"ז וטען וכן כתבו בעקבותיו **ערוך השולחן** (העתיך מלכים עד, טו) **והציץ אליעזר** (יד, פז), שלמעשה גם כוונת הרמב"ם הייתה רק לגור באופן זמני במצרים אליה נגרר בעקבות מסעותיו ותלאותיו, ורק בגלל שמונה בעל כרחו לרופא המלך, ונאלץ להילחם בקראים שגררו רבים מעם ישראל באותו המקום, נאלץ להישאר - משום כך לא היה במעשיו איסור.

גבולות ארץ ישראל

אפשרות נוספת לתרץ את הקושיה מופיעה בדברי **הרב חיים שטיינר** ('טובה הארץ' עמ' 52), וכדי להבין את תירוצו יש לפתוח בהקדמה קצרה. כפי שעולה מפסוקי התורה ומחז"ל, גבולות הארץ מתחלקים לשני שטחים שונים: השטח שהובטח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, והשטח אותו כבש עם ישראל כאשר עלה ביחד עם עזרא לאחר חורבן בית ראשון - שטח קטן בהרבה.

משום כך ולדוגמא, כיוון שאילת לא נכבשה על ידי עולי עזרא, הפירות שגדלים שם בשנת השמיטה לא קדושים, שכן הקדושה חלה רק במקומות אותם כבש עזרא. לעומת זאת שטחה של אילת כן הובטח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, ולכן ההולך לטייל שם, אינו נחשב כמי שיצא מהארץ, דבר שכפי שראינו בעבר (ויגש שנה א') נתון במחלוקת הפוסקים.

הגבול הדרום מערבי

בזמן התורה, כיוון שלא היו קווי אורך ורוחב במפה, הגבולות נקבעו באמצעות עזרים טבעיים כמו ים או הר. כפי שכותבת התורה בפרשת לך לך (טו, יח), הגבול הדרום מערבי של הארץ שהובטח לאברהם, מתוחם על ידי 'נהר מצרים'. על איזה נהר מדובר נחלקו הפוסקים, מחלוקת שמשליכה על השאלה האם חלק מארץ מצרים נחשב למעשה בתוך גבולות ארץ ישראל:

א. **רבי סעדיה גאון** (תרגום במדבר לד, ה) **הרדב"ז** (ב אלפים, רו) ועוד מספר אחרונים סברו, שכוונת התורה ל'ואדי אל עריש', הנמצא כמה עשרות קילומטרים מתחת לרצועת עזה. הם טענו, שלא ייתכן לומר שכוונת התורה לנהר הנילוס, מכיוון שהוא סמוך למקום בו חיו בני ישראל לפני צאתם ממצרים, ואם כן מדוע צוותה התורה שלא לחזור לשם? והרי שם ארץ ישראל!

ראייה נוספת לשיטתם, הביא **האבן ספיר** מתואי השטח, בו התחשבה התורה כאשר קבעה את גבולות הארץ. המעיין במפה ייווכח, שממפרץ חיפה דרומה הים מתעקל, וכאשר מגיעים לאותו ואדי, נפסקת ההתעקלות, ולכן הגיוני שהתורה קבעה את גבול הדרום המערבי שם ולא בנילוס שנמצא הרבה יותר דרומה לאחר שהשטח מפסיק להתעקל. ובלשון הרדב"ז:

"הרב המזרחי חשב כי נחל מצרים הוא הנילוס, ואין לתפוס עליו, לפי שהוא ז"ל צייר מה שלא ראה. ובלי ספק שהוא טעות מפורסם, שהרי נילוס סמוך למצרים שיצאו משם ישראל כאשר הוא מפורסם בכתובים, ואם הוא גבול ארץ ישראל איך אסור לשכון שם ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה?!"

לפי שיטתם יוצא, שהמקום בו ישב הרמב"ם (קהיר) וודאי נמצא מחוץ לגבולות ארץ ישראל, ולכן כדי ליישב את ירידתו למצרים יש להסתפק בהסברים שראינו לעיל. מסקנה דומה עולה גם מדברי **האבן עזרא** (בראשית טו, יח), שעל אף שפירש שכוונת התורה לנהר הנילוס (ולא ואדי אל עריש כפי שטען הרדב"ז), מכל מקום הוא מפרש שהכוונה לחלק מהנהר, שלמעשה משאיר את קהיר מחוץ לגבולות הארץ.

ב. אפשרות שונה לפרש הכתוב "נהר מצרים", מופיעה בדברי **המהריק"ש** (ערך לחם אבה"ע קכח). הוא פירש, שכאשר **הרמב"ם** (מלכים ה, ז) כתב שגבול ארץ ישראל מגיע עד נהר מצרים, כוונתו הייתה לחלק העיקרי של נהר הנילוס (ולא לחלק המשני כפי שכתבו הרבה מהראשונים) - חלק שבזמן הזה חוצה את העיר קהיר לשניים.

הסיבה המרכזית, שבעקבותיה ככל הנראה פירשו רבים מהראשונים שהכוונה לנהר הנילוס היא, שהתורה כותבת "נהר מצרים", ובפשטות נהר הנילוס שייך יותר למצרים מאשר ואדי אל עריש הנמצא יחסית רחוק ממנה. כמו כן, גם היום (וקל וחומר שפעם) נהר הנילוס מהווה מקור חיים מרכזי לתושבי מצרים, לכן מסתבר לקרוא דווקא לו, נהר מצרים.

לפי פירוש זה ניתן להסביר, מדוע הרמב"ם למעשה כלל לא עבר על איסור התורה לשוב למצרים - ייתכן שהוא ישב בחלק המזרחי של נהר הנילוס, החלק שלפי פירושו (על פי המהריק"ש) כלול בתוך ארץ ישראל. וכך הציג את הדברים **הרב יום טוב בן אליהו** (ליקוטי תשובות סי' ט):

"ואחרי הודיע א-להים אותנו כל זאת, מי שם פה לאמר על הרמב"ם ז"ל שהיה כותב העובר בכל יום ג' לאוין, מאחר שהוא כתב שמצרים האסורה היא דווקא אותה שהיא מן הים הגדול ועד המערב, וחזי מאן גברא רבא מסהיד עליה (= וראו מי האדם הגדול שמעיד עליו), הרב מהריק"ש ז"ל, שהוכיח כן מלשון הרמב"ם, ודבריו בהירין כשמש בצהרים."

יש להעיר, שבזמן הזה גם לדעת הרמב"ם על פי המהריק"ש ישנם חלקים בקהיר שיש איסור ללכת אליהם (אלא אם כן מסתמכים על הטעמים שראינו לעיל), כיוון שהעיר גדלה והתרחבה, וחלקים ממנה נמצאים גם מערבית לנהר הנילוס, מקום שגם לשיטתו נמצא מחוץ לגבולות ארץ ישראל שהובטח לאברהם אבינו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...²